

โครงการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปีแห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พระธรรมเทศนามงคลวิเสสภในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา: คุณค่าและความสำคัญ

อาจารย์ ดร.อัสนี พูลรักษ์

ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วันศุกร์ที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๔

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส”
สงวนลิขสิทธิ์

ประเด็นการบรรยาย

- ภูมิหลังของพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา
- ลักษณะของพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
- คุณค่าของพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
- ความสำคัญของพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกว.ลิขสิทธิ์

ภูมิหลังของพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา

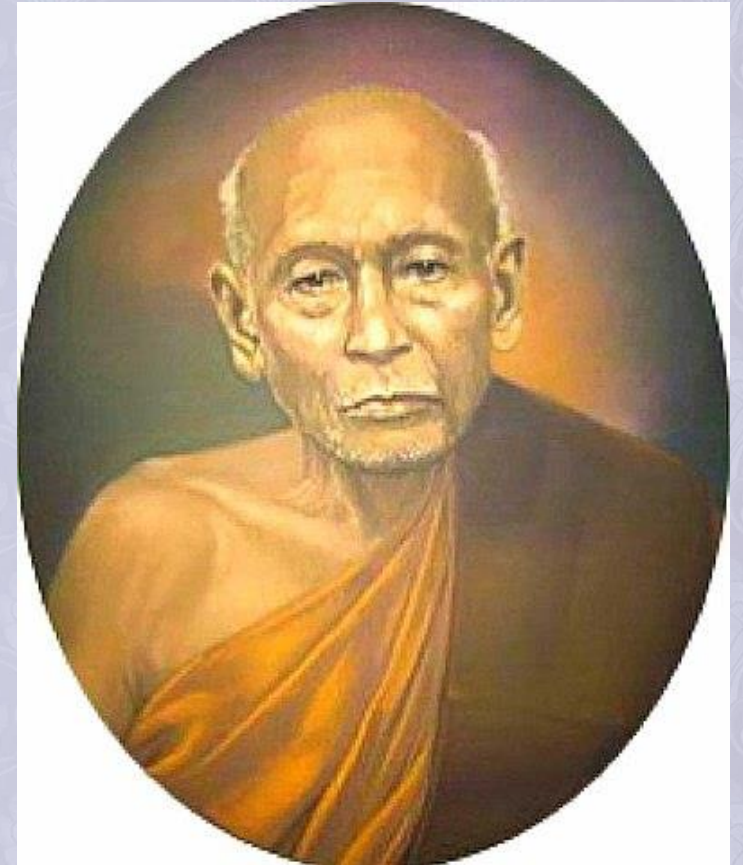
- เป็นพระธรรมเทศนาที่สมเด็จพระสังฆราชหรือสมเด็จพระราชาคณะทรงแสดงในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ที่มาของภาพ: เฟซบุ๊ก Royal Archives of OHM
เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สวทท.ลิขสิทธิ์

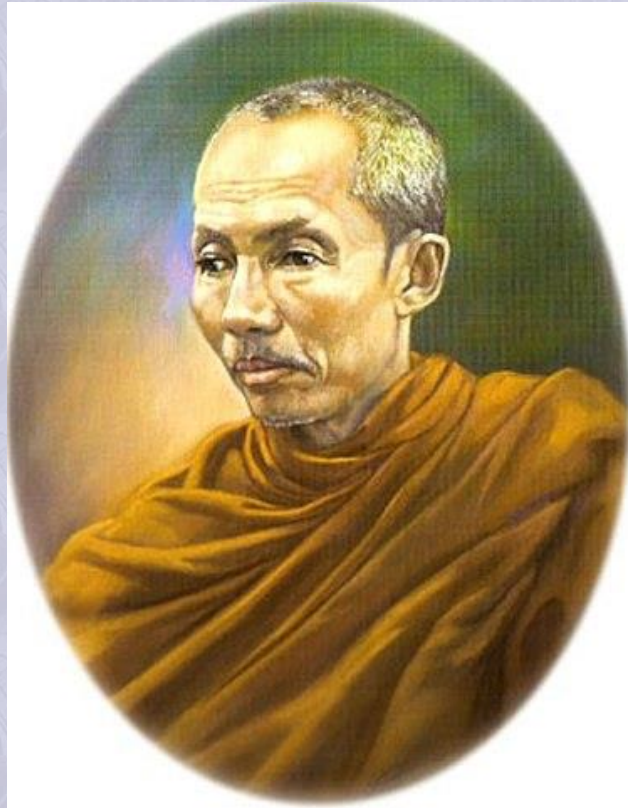
ภูมิหลังของพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา

ดั่งได้ทราบมา สมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์ฯ
แต่ครั้งยังเป็นพระศาสนโศภณ ได้ถวายมาแต่ครั้งรัชกาลที่
๔ ในรัชกาลที่ ๕ ก็ได้ถวายมาจนตลอดเวลาของท่าน.
เมื่อท่านสิ้นพระชนม์แล้ว ทรงอาราธนาให้ข้าพเจ้าถวาย
ต่อมา

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ๒๕๓๘: ก)

ภูมิหลังของพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา

หนังสือมงคลวิเสสกถานี้ เป็นเทศนาพิเศษอย่างหนึ่ง ซึ่ง
พรรณนาพระราชจรรยาของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อประโยชน์จะได้
ทรงพระปรีชาญาณถึงแล้ว เกิดพระปิติปราโมทย์แล้ว ทรงบำเพ็ญ
ราชธรรมนั้นยิ่ง ๆ เป็นการอุปถัมภ์พระราชจรรยาให้ถาวรไพบูล.

อันพระเจ้าแผ่นดินย่อมเป็นที่สูงสุดในมนุษยนิกาย ยากที่จะ
มีใครกล้าถวายโอวาทได้จึ่ง ๆ ถึงอย่างนั้น ผู้หวังประโยชน์ในพระองค์จึง
หาช่องทางที่จะถวายด้วยอย่างหนึ่งอย่างใด. อันการกล่าวพระราช
จรรยานั้น เป็นอุบายถวายโอวาทอย่างละเมียด จึงเป็นแบบที่โบราณ
บัณฑิตได้ใช้มาประการหนึ่ง

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ๒๕๓๘: ก)

ภูมิหลังของพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา

- เหตุที่พระธรรมเทศนานี้ชื่อว่า “พระมงคลวิเสสกถา” นั้น สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสันนิษฐานไว้ว่า

“...เข้าใจว่าจะได้มาแต่การเจริญพระพุทธมนต์ที่เริ่มด้วยมงคลสูตรเป็นสูตรแรก เนื้อหาของมงคลวิเสสกถาก็ก็นำข้อธรรมมาแต่มงคลสูตรมาอธิบายแจกแจงให้เข้ากับพระราชกรณียกิจ”

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๕๔: [๓])

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกว.ลิขสิทธิ

พระธรรมเทศนามงคลวิเสสภคาที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระนิพนธ์

ที่มาของภาพ: Unknown author - Hawaii
State Archives. Call Number: PP-69-5-032

- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว รวม ๑๐ กัณฑ์ ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๑๙
(พ.ศ. ๒๔๔๓) ถึง ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓)
(เว้น ร.ศ. ๑๒๘ เพราะทรงอาพาธ)
- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว รวม ๑๑ กัณฑ์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ -
พ.ศ. ๒๔๖๓

ที่มาของภาพ: ร้านถ่ายรูปหลวงฉายานรสิงห์ -
File:King Vajiravudh (Rama VI) of
Siam.jpg, in turn from the National
Archives of Thailand

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกว.ลิขสิทธิ์

ลักษณะของพระธรรมเทศนามงคลวิเสศกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

...ธรรมเนียมถวายพระมงคลวิเสศกถาได้เริ่มมีขึ้นในรัชกาลที่ ๔ แต่มีแบบอย่างในการถวายอย่างไรไม่ทราบได้ ส่วนแบบอย่างการถวายพระมงคลวิเสศกถาที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันสืบมาจนบัดนี้นั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงริเริ่มขึ้น...

(คณะสงฆ์ธรรมยุตภาค ๔-๕-๖-๗, ๒๕๔๖: ๒)

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สงวนลิขสิทธิ์

องค์ประกอบด้านเนื้อหาในพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถาฯ

๑. อารัมภกถา

๒. กถาพรรณนาพระราชจรรยา

๒.๑ พระราชจรรยาส่วนอดีตสมบัติ

๒.๒ พระราชจรรยาส่วนปรहितปฏิบัติ (รัฐาภิบาลโนบาย)

๓. นิคมนกถา

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกว.ลิขสิทธิ

อาร์มภกกา

- ประการการบำเพ็ญพระราชกุศล
ในพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
- แสดงอานิสงส์ของการบำเพ็ญ
พระราชกุศล

นมตฤ สุตตส

อาว วณณิ ยสํ กิติ

สคํ อจจากุสินต์

รติโย ปตถยาเนน

อุพารา อปราปรา

ฯลฯ

บัดนี้จะรับพระราชทานถวายวิสาขนาในมงคลวิเสสภกกา ฉลองพระ
เดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี...ทรงเริ่มพระราชกุศล ดำรัสสั่งให้เจ้า
พนักงานเชิญพระชนมพรรษาสมปฐิมากร มาประดิษฐาน ณ พระแท่น ทรง
สักการบูชา ด้วยราชาภิमानสักการามิสกัณฑ์ ประทีปธูปเทียนสุคนธชาติ
ระเบียบกุสุมาลาอดิเรกสักการ พระราชทานไตรจีวรพัสดร์ในพระสงฆ์ นิยมเท่า
พระชนมพรรษากาล...ทรงพระราชทานอุทิศส่วนพระราชกุศลแก่วัดถั่วดาอา
รักษเทวดาอมนุษย์นิกรอติสมานกาย...

พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรง
บำเพ็ญโดยกำลังพระปัญญาบารมีและพระอัปมาทธรรม ในอภิลักขิตสมัยจัน
โทปลักขิตกาลนี้ เป็นปฏิปทาให้อิฏฐวิบุลผล คือ อายุ วรรณ สุข ยศ และ
สวรรณ เป็นไปโดยชอบ ต้องตามสุคโตวาทสัมมาปฏิบัติ ด้วยประการฉะนี้

กถาพรรณนาพระราชจรรยาส่วนอัตตสมบัติ

พระมงคลวิเสสกถา ศก ๑๒๐

...แลอุปจายนธรรมนั้น คือพระราชกุศลบุญกิริยาสัมมาปฏิบัติส่วนอ่อนน้อม
แก่วุฑฒบุคคล และธรรมที่ชอบ อันสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงปฏิบัติ
เป็นอาจิณวัตรเสมอมา ด้วยสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ประกอบด้วยพระราช
กุศลสมภารบุญญาบารมีสโมสร เพิ่มพูนวิบากชั้นธัมมโหฬารให้ทรงสมบุรณ์ด้วยพระชาติ
สมบัติในเบื้องต้น เป็นที่นิยมนับถือของอเนกชนนิกร [...] แต่ดังนั้นยังทรงอ่อนน้อมแก่ท่าน
ผู้เจริญด้วยวัย ดังทรงยกย่องพระราชวงศ์ผู้เจริญพระชนมพรรษาไว้ในที่กุลเชฏฐ และทรง
แสดงเคารพพิเศษตามสมควร [...] สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญอุป
จายนธรรมในวายุฑฒบุคคลและธรรมที่ชอบเป็นอาจิณปฏิบัติ ข้อนี้จัดเป็นประณมมงคลอัน
วิเศษยิ่ง ส่วนอัตตสมบัติ.

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ๒๕๓๘: ๑๙ – ๒๔)

กถาพรรณนาพระราชกรณียกิจส่วนรัฐธำภิบาลโนบาย

พระมงคลวิเสศกถา ศก ๑๒๑

พระราชกรณียกิจส่วนรัฐธำภิบาลโนบายนั้น คือราชกรณียกิจที่ทรงจัดขึ้นด้วยพระบรมเดชานุภาพ เพื่อประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรกับทั้งประชาชนข้าขอบขัณฑสีมา...ฝ่ายพระพุทธรูปได้ทรงตั้งพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์เพื่อวางแบบลงให้เป็นหลักฐาน พระราชทานอนาญแก่เจ้าอาวาสตลอดขึ้นไปถึงเจ้าคณะใหญ่ เพื่อเป็นภาระธุระในกิจพระศาสนาได้โดยสะดวก ทั้งในส่วนนิคคหะ คือปราบปรามพวกอลัชชี และทั้งในส่วนปคคหะ คือยกย่องผู้มีศีลเป็นที่รัก และทรงวางหน้าที่ของเจ้าพนักงานฝ่ายฆราวาสให้อุดหนุนเจ้าคณะนั้นด้วย พระราชบัญญัตินี้ จะเป็นเครื่องรักษาคณะสงฆ์ตั้งอยู่ในระเบียบเรียบร้อย อุดหนุนพระวินัยบัญญัติด้วยอำนาจฝ่ายราชอาณาจักรอีกส่วนหนึ่ง ภิกษุสงฆ์มีพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติรักษาไว้ให้ตั้งอยู่ในระเบียบแล้ว ก็จะตั้งมั่นสืบอายุพระพุทธศาสนาถาวรตลอดกาลนาน...

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ๒๕๓๘: ๓๘ – ๓๙)

นิคมนกกา

ยสสา เตชสา จาปี

วฑฺฒยนโต นรุตตโม

สทา ภาทรานิ สมปสฺสั

จิรํ รชเช ปติฏฐตุ

ขอสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงประคับด้วยพระคุณสมุทัยอันพิเศษ
นั้น ๆ ทรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระสำราญหาพระโรคมิได้ ทรงพระเจริญด้วยราชอิศริ
ยยศเดชาานุภาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่กิจการอันเจริญเป็นนิตยกาล เสด็จสถิตยืนนานในราช
มไหศวรรย์ ปกครองรัชสีมามณฑลให้สมบูรณ์ยิ่ง สมพระราชประสงค์ทุกสิ่งทุกประการ.

ฯลฯ

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ๒๕๓๘: ๑๕๔)

วิธีการเรียบเรียงพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา

๑. ยกข้อธรรมตั้ง (อุทเทศ)

๒. อธิบายขยายความข้อธรรม (นิทเทศ)

- ให้นิยามของข้อธรรม
- ยกพุทธภาษิตหรืออุทาหรณ์จากคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่อสาธก
 - พระไตรปิฎก
 - อรรถกถา/ปกรณ์วิเสส
 - วรรณคดีสันสกฤต

๓. เชื่อมโยงพระราชจรรยาเข้ากับข้อธรรม

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกว.ลิขสิทธิ

ตัวอย่างการเรียบเรียงพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถาฯ

พระมงคลวิเสสกถา ถวายในรัชกาลที่ ๖ พ.ศ.๒๔๕๔

- ทรงยกพระราชจรรยาข้อ สติสัมปชัญญะ ขึ้นพรรณนา หลังจากทรงอธิบายความหมายของธรรมะข้อนี้แล้ว ทรงยกพุทธภาษิตมาขยายความว่า

...ฝ่ายบุคคลมีใจอันสติสัมปชัญญะเข้ากำกับ ย่อมประพฤติกายวาจาในทางที่ถูก นำความดีให้เกิดเป็นผล. เหตุดังนั้น สมเด็จพระทศพลจึงประทานพระบรมพุทโธวาทไว้ว่า “สโต ภิกขเว ภิกขุ วิหเรยฺย สมปะชาโน อโย โว อมหากํ อนุสาสนี. ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็นผู้ระลึกได้ เป็นผู้รู้ตัว อยู่ทุกเมื่อ นี่เป็นคำเราสอนท่านทั้งหลาย”

(คณะสงฆ์ธรรมยุตภาค ๔-๕-๖-๗, ๒๕๔๖: ๘๓)

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สงวนลิขสิทธิ์

ตัวอย่างการเรียบเรียงพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถาฯ

- จากนั้นทรงยกเรื่องมหิสสาสกุมาร จันทรกุมาร สุริยกุมาร ในเอกปิบาดชาดก เพื่อเป็นอุทาหรณ์ของ
สติสัมปชัญญะ และทรงยกเรื่องพระเทวทัตขอพุทธานุญาตให้ภิกษุดำรงชีวิตแบบเคร่งครัด เพื่อเป็น
อุทาหรณ์ของการขาดสติสัมปชัญญะ

ตามเรื่องนี้ จันทรกุมารและสุริยกุมารขาดสติสัมปชัญญะ จึงถูกรากษสจับเกือบจะเสียชีวิต ฝ่าย
มหิสสาสกุมารมีสติสัมปชัญญะ จึงสามารถทำความสวัสดีแก่ตนและอนุชาทั้งสอง. คติของเรื่องนี้ก็คือ ในสิ่งที่
แพรววิสัยควรใช้สติสัมปชัญญะพิจารณาให้รอบคอบก่อนจึงทำ. และโทษแห่งความขาดสติสัมปชัญญะนั้นพึง
สาธกด้วยเรื่องพระเทวทัต. เธอมุ่งแต่ความเคร่งครัดเกินไป ไม่นึกถึงความพอดี กราบทูลสมเด็จพระชินสีห์
ขอให้ภิกษุผู้ถือธุดงค์ คือ ทรงผ้าบังสุกุล เทียบบิณฑบาต อยู่ป่าอยู่รุกขมูล เป็นวัตร ทำเช่นนั้นจนตลอดชีวิต
และขออย่าให้ภิกษุทั้งปวงฉันมังสาหาร ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาไม่ทรงอำนวยการตาม ก็พาพวกภิกษุผู้
นิยมในความประพฤตินั้นนั้นแตกไปตั้งคณะใหม่ ทำตนและบริษัทให้ถึงความพินาศ ภายหลังเมื่ออาพาธหนัก
กลับได้สติว่าทำผิด คิดจะทูลขอขมา แต่เพ้อญูทำกาลกิริยาเสียก่อน.

(คณะสงฆ์ธรรมยุตภาค ๔-๕-๖-๗, ๒๕๔๖: ๘๓)

ตัวอย่างการเรียบเรียงพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถาฯ

- ในตอนท้ายทรงสรุปว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพียบพร้อมด้วยธรรมะข้อ สติสัมปชัญญะ ดังนี้

สมเด็จพระเจ้า ทรงประกอบด้วยพระสติสัมปชัญญะเป็นปกติพระองค์ ครั้นยังดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระยุวราช ทรงวางพระมารยาทแต่พอสมควร ได้รับความชมของปรีกชกชนทั่วไป ครั้นได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว จะทรงอำนวยการใด ๆ ก็ทรงด้วยพินิจพิเคราะห์เป็นอันดี มิให้พลาดพลั้ง รู้จักเหนียวรั้งไม่หุนหัน. พระสติสัมปชัญญะนี้ จัดเป็นมงคลวิเศษที่ ๒.

(คณะสงฆ์ธรรมยุตภาค ๔-๕-๖-๗, ๒๕๔๖: ๘๔)

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สวงวลีสิทธิ์

คุณค่าของพระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

- คุณค่าด้านวรรณคดี
- คุณค่าด้านพุทธศาสนศึกษา
- คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกว.ลิขสิทธิ์

คุณค่าด้านวรรณคดี

๑. เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาพาทย์ไทยที่ทรงคุณค่า

- พระธรรมเทศนามงคลวิเสสกลาเป็นผลงานการสร้างสรรคทางภาษา จัดว่าเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาพาทย์ไทยที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๔
- มีลักษณะผสมผสานระหว่างขนบวรรณคดีประเภทต่าง ๆ อย่างกลมกลืน เพื่อเป็นอุบายถวายเป็นอวาทพระมหากษัตริย์ ขนบวรรณคดีที่ผสมผสาน ได้แก่
 - พระธรรมเทศนา
 - วรรณคดียอพระเกียรติ
 - วรรณคดีคำสอน

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สงวนลิขสิทธิ์

คุณค่าด้านวรรณคดี

๒. การเรียบเรียงมีเอกภาพ สัมพันธภาพ และสารัตถภาพ

พระมงคลวิเสสกลา ถวายในรัชกาลที่ ๖

พ.ศ. ๒๔๕๖

สังคหะ นั้น คือการสงเคราะห์ ผู้จักยึดเหนี่ยวน้ำใจคน ให้นิยมยินดี. สังคหะ นั้น ย่อมมีวิธีต่างโดยผู้
สงเคราะห์และผู้รับสงเคราะห์ ตัวอย่าง มารดาบิดากับบุตร อาจารย์กับศิษย์ พระราชากับพศกนิกร. **แสดง**
สถานที่มารดาบิดาสงเคราะห์บุตร ๕ ในสังคาโลวาทสูตร และผลแห่งสงเคราะห์. แสดงสถานอาจารย์
สงเคราะห์ศิษย์ อย่างสูง พระศาสดายังสาวกให้รู้จักทั่วถึงพระธรรมวินัย และเปล่งพระสุรสิงหนาทได้ อย่าง
ต่ำ ๕ สถานในสังคาโลวาทสูตร และผลแห่งการสงเคราะห์. [...] สังคหะนี้ ให้เป็นไปโดยชอบแล้ว ย่อมให้ผลคือ
ความกลมเกลียวกัน ดังแสดงไว้ในสังคหคาถา และเป็นเครื่องเจริญบริษัท **ชักเรื่องหัตถกะอาฬวาทะอุบาสกมา**
สารก. ให้เป็นไปไม่ถูกทาง ย่อมทำให้ผู้ได้รับกำเริบหรือให้ผู้อื่นริษยา ชักเรื่องวาลาทกชาดกและเรื่องอสถิ
สถานมาสารก. แต่นี้กล่าวพระราชสงเคราะห์ของพระราชสมภาร ทั้งที่เจาะจง ทั้งที่ไม่เจาะจงมาเทียบ.

คุณค่าด้านวรรณคดี

๓. ลำนวนโวหารไพเราะสละสลวย

เตหิ เตหิ วิเสเสหิ

สุชี โหตุ มหาราชา

ยสสา เตชสา จาปี

สทา ภาทรานิ สมปสส์

คุณหิ ปรีภาวิโต

ทีฆายุโก อกุโตภโย

ภานุมา วีย วฑฒย

รชช ภาเรตุ โสตถินา.

ขอสมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า อันพระคุณพิเศษอุดมมงคลนั้น ๆ อบรมแล้ว จงทรงพระเกษมสุขทุกทีพาราตริกกาล ดำรงพระชนมายุยืนนาน หาภัยอันตรายแต่ที่ไหน ๆ มิได้ ทรงพระเจริญไพบูลย์ด้วยพระราชอิศริยยศเดชาภาพ ดังดวงภานุมาศปราศจากเมฆมโลปกิเลส ได้ทอดพระเนตรเห็นแต่ผลอันเจริญทุกเมื่อไป เสด็จสถิตในราชมไหศวรรย์โดยสวัสดิ์ ปกครองรัชสีมามณฑลให้สมบูรณ์สมพระราชประสงค์

(คณะสงฆ์ธรรมยุตภาค ๔-๕-๖-๗, ๒๕๔๖: ๗๘)

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกวณลิขสิทธิ์

คุณค่าด้านพุทธศาสนศึกษา

- เป็นบันทึกการตีความพุทธธรรมและความคิดทางพุทธศาสนา

พระมงคลวิเสสเถา ถวายในรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๙

...เรื่องนี้พระคันถรจนารจารย์แสดงไว้ในชาดกปกรณ์ แสดงน้ำพระหฤทัยของพระมหาสัตว์ว่า เด็ดเดี่ยว ไม่ตระหนี่เหนียวแน่น แม้พระมเหสีและพระลูกเจ้า ก็ยังอาจตัดอาลัยสละให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น แต่การบริจาค เห็นปานนั้นของพระองค์ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ได้รับคุ้มกับประโยชน์ส่วนพระองค์ที่ทรงพล่าลงไป กลับชวนให้เขา เป็นผู้อยากได้จนไม่รู้จักประมาณ...ต่อมาในปัจฉิมชาติ ทรงสันนิษฐานเห็นการบำเพ็ญพระทานบารมีเมื่อนั้น แล้ว ยังไม่อุกฤษฏ์ เพราะขาดประโยชน์สมบัติ จึงเสด็จออกผนวช ทรงน้อมพระชนมชีพของพระองค์เพื่อเป็น ประโยชน์แก่มหาชนทั้งเทวดามนุษย์ ในทางเป็นพระศาสดาสั่งสอน นี่เป็นพระทานบารมีอย่างปรมาตม ส่วนฆราวาส สมบัติ ทรงสละไว้ โดยฐานตกเป็นของกุลทายาท ไม่ได้ทรงสละสู่สหายเหมือนครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระทานบารมีของพระองค์ในครั้งนี้ ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ชนนิกทรทั้งเทวดามนุษย์ได้จริง ประดิษฐานพระบวร พุทธศาสนาให้ยั่งยืนมา.

(คณะสงฆ์ธรรมยุตภาค ๔-๕-๖-๗, ๒๕๔๖: ๑๐๗)

คุณค่าด้านพุทธศาสนศึกษา

ที่มาของภาพ: www.silpa-mag.com

พระมงคลวิเสสภกถา ถวายในรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๖๐

...สมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาสุรสิงหนาทราชไมตรี และประกาศทำสงครามกับกรุงเยอรมนีและกรุงออสเตรียกับฮังการี ในนามของกรุงสยาม ทรงพรา้งสันติภาพเสีย ก็เพื่อจะทรงอุปถัมภ์ ธรรมในระวางมิตร เมื่อคำนึงถึงธรรมภาชิตว่า “องค์ ธนญชีวิตญ จาปิ สัพพํ อปเปว ชเห ธมฺมมนุสฺสโรโต” ที่แปลว่า “เมื่อระลึกถึง ธรรม ถึงคราวเข้า ทรัพย์ อวยวะ แม้ชีวิต ก็ควรสละเสียทั้งนั้น” เป็นอันห้ามรัฐประศาสน์โดยประการอื่น.

(คณะสงฆ์ธรรมยุตภาค ๔-๕-๖-๗, ๒๕๔๖: ๑๑๔ - ๑๑๕)

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สวณลิขสิทธิ์

คุณค่าด้านพุทธศาสนศึกษา

พระมงคลวิเสสเถระ ถวายในรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๖๑

...ครั้นเมื่อการสงครามไม่เป็นไปตามธรรมเนียมแห่งการยุทธ์ ฝ่ายอำนาจกลางแห่งยุโรป ทำศึกโดยอธรรม ธรรมะจักต่ำลง ชาติทั้งหลายจักเสียสิทธิเสรีภาพและสภาพ ที่อีกฝ่ายหนึ่งเพียร เพื่อด้านทานไว้ ทรงพระดำริเห็นเป็นเวลาที่จะต้องป้องกันธรรมะไว้ ได้ทรงตัดไมตรีกับเยอรมนี และออสเตรเลียฮังการี ประกาศสงครามกับสองอาณาจักรนั้น เข้าข้างฝ่ายสัมพันธมิตร ในที่สุดฝ่าย สัมพันธมิตรมีชัย ป้องกันธรรมะไว้ได้. การที่ทรงรักษามิตรธรรมทั้งในคราวสงบทั้งในคราวสงคราม ยิ่งยืนมา นับว่าเป็นมงคลวิเศษประถม เป็นเครื่องเชิดชูพระเกียรติยศให้ปรากฏในโลก.

(คณะสงฆ์ธรรมยุตภาค ๔-๕-๖-๗, ๒๕๔๖: ๑๑๗)

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกว.ลิขสิทธิ

คุณค่าด้านประวัติศาสตร์

- เป็นบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

พระมงคลวิเสสเถา ถวายในรัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๖๑

อนึ่ง ในศกนี้ได้เกิดมีไข้หวัดใหญ่แผ่ไปทั่วโลก อัน
โลกต้องทำสงครามกับเสนาของมฤตยูอันเป็นอหิสमानกาย
คือหาว่ามีร่างกายที่แลเห็นไม่ ใช้นี้ได้ประชิดกรุงสยามด้วย
เหมือนกัน สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพระ
มหากรุณาแก่ประชาราษฎร์ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโอสถสถาน
ที่แจกยา และจ่ายแพทย์ไปเที่ยวตรวจและแนะนำให้รู้จักทาง
ระวังรักษาตัวและทางแก้ไข เป็นอันปราบโรคให้สงบลงได้.
(คณะสงฆ์ธรรมยุตภาค ๔-๕-๖-๗, ๒๕๔๖: ๑๒๑)

ที่มาของภาพ: The LIFE Picture Collection/Getty Images

ความสำคัญของพระธรรมเทศนามงคลวิเศษกถา พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

- ความสำคัญต่อการนิพนธ์พระธรรมเทศนามงคลวิเศษกถาในสมัยต่อมา
- ความสำคัญต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี
- ความสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์และประเทศชาติ

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สงวนลิขสิทธิ์

ความสำคัญต่อการนิพนธ์พระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถาในสมัยต่อมา

- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงวางแบบแผนการเทศนาแบบใหม่ ไม่เฉพาะแต่พระมงคลวิเสสกถา
- พระธรรมเทศนามงคลวิเสสกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นต้นแบบในการเรียบเรียงพระมงคลวิเสสกถาในสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบัน

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สงวนลิขสิทธิ์

ความสำคัญต่อการนิพนธ์พระธรรมเทศนามงคลวิเสสภกตาในสมัย ต่อมา

พระมงคลวิเสสภกตา พ.ศ. ๒๔๕๕
สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงถวาย

พระมงคลวิเสสภกตา พ.ศ. ๒๔๖๔
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) ทรงถวาย

มีเรื่องเล่าว่า พระเจ้ามหาวิชิตราชทรงพระราชดำริจะระงับโจรภัยในพระราชอาณาจักรตามคำขอของพราหมณ์บุโรหิตว่า แต่ลำพังจับมาลงพระราชอาชญา ไม่สามารถจะระงับให้ราบคาบได้ เพราะโจรที่จับนั้นเป็นแต่บางราย ผู้ที่เหลือยังเบียดเบียนคนทั้งหลายได้ต่อไปอีก พระองค์ทรงตั้งอยู่ในพระราชโอบาย ทรงสงเคราะห์ชาวนา ด้วยพันธุ์พืชเข้าปลูกและอุปกรณ์สำหรับทำนา ทรงอุปถัมภ์พสกนิกรด้วยทรัพย์เป็นต้นทุน ทรงอุดหนุนราชบุรุษด้วยเบี้ยเลี้ยงและเบี้ยหวัด ให้มีกำลังเลี้ยงตน และชวนชวายในการงาน พวกชาวนาและพสกนิกรมีทางหาเลี้ยงชีวิตแล้วย่อมไม่ประพฤติโจรกรรม พวกราชบุรุษได้รับอุปถัมภ์พอเพียงแล้วย่อมประพฤติเป็นธรรมในหน้าที่ ไม่เห็นแก่ทรัพย์สินอันจะพึงได้โดยทางไม่ชอบธรรม รัฐชนบทก็สงบราบคาบ ปราศจากโจรผู้ร้าย คนทั้งหลายต่างชวนชวายในกิจของตน ๆ แบ่งผลถวายเป็นราชพลี เพิ่มพูนพระราชทรัพย์ขึ้นอีกเป็นอันมาก ทั้งได้ความเบิกบานใจ ยังบุตรให้พื่อนที่อก อยู่ด้วยความวางใจราวกับไม่ต้องลงลิ้มประตุแห่งเรือน นี้รัฐสมบัติอันท่านเรียกว่า “นิรคคฺล” คือสถานที่ราบคาบ ปราศจากโจรภัย ราวกับไม่ต้องลงลิ้มแห่งประตุเรือน

มีเรื่องเล่าว่า พระเจ้ามหาวิชิตราช ทรงพระราชดำริจะระงับโจรผู้ร้ายในพระราชอาณาจักรตามคำขอของพราหมณ์บุโรหิตว่า แต่ลำพังจับมาลงพระราชอาชญา ไม่สามารถจะระงับให้ราบคาบได้ เพราะโจรที่จับได้นั้นเป็นแต่บางราย โจรที่เหลืออยู่ยังเบียดเบียนคนทั้งหลายได้ต่อไปอีก พระองค์ทรงตั้งอยู่ในพระราชโอบาย ทรงสงเคราะห์ชนชาวนา ด้วยพันธุ์พืชข้าวปลูกและเครื่องอุปกรณ์สำหรับกลสิกรรม ทรงอุปถัมภ์พสกนิกรด้วยทรัพย์เป็นต้นทุน ทรงอุดหนุนราชบุรุษด้วยเบี้ยเลี้ยงและเบี้ยหวัด ให้มีกำลังเลี้ยงตน และชวนชวายในการงาน พวกชาวนาและพวกประกอบพณิชยกรรมมีทางหาเลี้ยงชีวิต ย่อมไม่ประพฤติทุจริตทางโจรกรรม พวกราชบุรุษได้รับราชอุปถัมภ์พอเพียงแล้ว ย่อมประพฤติเป็นธรรมในหน้าที่ ไม่เห็นแก่ทรัพย์อันจะพึงได้โดยทางไม่ชอบธรรม รัฐชนบทก็ประกอบด้วยความสงบราบคาบ ปราศจากโจรผู้ร้าย คนทั้งหลายต่างชวนชวายในกิจของตน ๆ เต็มใจแบ่งผลถวายเป็นราชพลี เพิ่มพูนทวีพระราชทรัพย์ขึ้นอีกมากมาย ทั้งได้ความสุขกายเบิกบานใจ ยังบุตรให้พื่อนที่อก ไม่ต้องตื่นตระหนกสะดุ้งหวาดเสียวอยู่ด้วยความวางใจ เสมือนไม่ต้องลงลิ้มประตุเรือน นี้รัฐสมบัติเรียกว่า “นิรคคฺล” คือสถานที่ราบคาบปราศจากโจรภัย ราวกับไม่ต้องลงลิ้มประตุเรือน

ความสำคัญต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกว.ลิขสิทธิ์

- **แผนกธรรม**

- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงวางรากฐานการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม (นักธรรม)
- พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้มีการกำหนดแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรม พระนิพนธ์ของพระองค์หลายเล่มเป็นแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรม
- หนังสือ **พระมงคลวิเสสกลา** พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรมเอก ใช้ประกอบวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกว.ลิขสิทธิ์

ความสำคัญต่อการศึกษาระปรียัฒิธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สวณลิลลิตธิ์

ประโยค ป. ๕. ๕
บุพพภาค
สอบในสนามหลวง พ. ศ. ๒๔๘๑
—
จงแต่งภาษาไทยนี้เป็นนครให้ถูกต้องตามความนิยมของภาษา
นัยพระมวงลวิเสสสภา
ของ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ถวายในรัชกาลที่ ๕ พ. ศ. ๒๔๕๑
ความรู้จักพอคือ ชื่อว่ารู้จักประมาณ ความรู้จักประมาณนั้น
พึงให้เป็นไป ในโลกทรัพย์ ในกิจการ ในการบริหารอรรถภาพ ใน
บุคคล และในธรรม. โดยรวบยอด ความประกอบทุกอย่าง อัน
ความรู้จักประมาณเข้ากำกับอยู่ด้วย จึงจะสำเร็จด้วยดี. กล่าวเฉพาะ
ในโลกทรัพย์ ต่างโดยกิจเป็น ๓ สถาน คือ การแสวงหาการรักษา
และการใช้สอย. ผู้มีทรัพย์ในเบื้องต้นย่อมได้ความอึดใจว่าทรัพย์มีอยู่
เมื่อได้ใช้จ่ายเลี้ยงตนและคนที่ควรเลี้ยง ย่อมได้ความสบายใจ เมื่อ
ไม่เป็นหนี้ ย่อมมีใจปลอดโปร่ง. เขาอาศัยโลกะแล้ว เป็นอยู่
โดยชอบ ไม่ประกอบทุจริต. ย่อมได้เสวยผลแห่งชีวิต เป็นที่เจริญใจ
แต่ทรัพย์ที่หาได้ในทางผิด หาได้สำเร็จกิจเหล่านี้ไม่. เพราะฉะนั้น
การแสวงหาจึงควรให้เป็นไปในทางชอบ. ก็แต่การงานบางอย่าง ย่อม

- แผนกบาลี

กองบาลีสนามหลวงนำพระธรรมเทศนามงคล
วิเสสสภา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรสไปเรียบเรียงเป็น
ข้อสอบวิชาแต่งไทยเป็นนคร ประโยค ป.๕. ๕

ความสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ และความผาสุกมั่นคงประเทศชาติ

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สกว.วลีลลิต

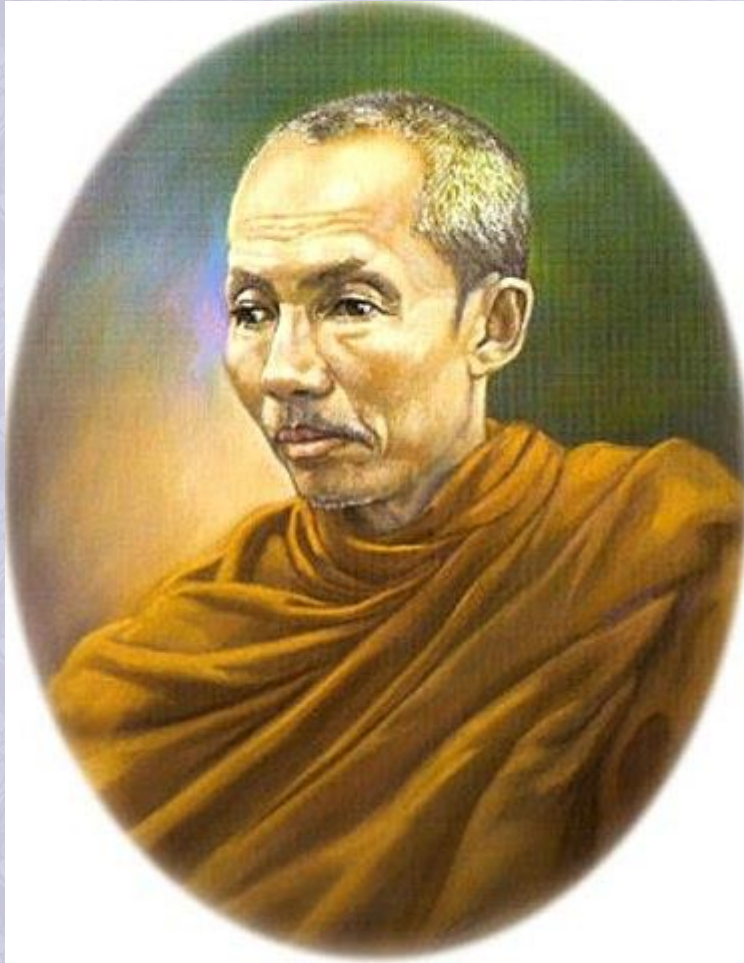
- เป็นอุบายให้พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป
- เป็นเครื่องกำกับการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยอ้อม
- เนื้อความในพระธรรมเทศนามงคลวิเสสภคาจึงอาจมีส่วนปลูกฝังให้ข้าราชการสำนักเหล่านี้ซาบซึ้งและจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัวอย่างแนบคาย
- พระธรรมเทศนามงคลวิเสสภคาจึงเป็นกุศโลบายเพื่อสร้างความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์และความผาสุกมั่นคงของประเทศชาติ

พระธรรมเทศนามงคลวิเสสภคาที่ได้ประมวลมานี้แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างพระศาสนาซึ่งเป็นหลักแห่งศีลธรรมจริยธรรมกับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีอำนาจและหน้าที่ปกครองให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ให้เป็นไปเพื่อความสวัสดิแห่งพสกนิกรและบ้านเมือง ผู้ได้รับหนังสือประมวลพระธรรมเทศนามงคลวิเสสภคาแล้วได้อ่านพิจารณาจะเห็นว่า ทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรนั้นได้ใส่ใจดูแลให้บ้านเมืองสงบร่มเย็น กำกับเกิดสมดุลงระหว่างอำนาจกับความเป็นธรรม เป็นการใช้ธรรมเป็นอำนาจ เป็นเหตุให้บ้านเมืองประเทศชาติของเราเจริญวัฒนาโดยไม่มีเหตุร้ายแรง สมควรที่บุคคลทั้งหลายผู้มีหน้าที่ทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญจะได้ใส่ใจศึกษาไว้เป็นสมบัติทางปัญญาและจิตใจสืบไป.

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๕๔: [๓])

เอกสารประกอบการบรรยายในโครงการสัมมนาวิชาการ “พระมหาสมณานุสรณ์: ๑๐๐ ปี แห่งการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส” สวณลิขสิทธิ์

สรุป

- พระธรรมเทศนามงคลวิเสสกลาสะท้อนพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในด้านพระพุทธศาสนา อักษรศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ เป็นอย่างดี สมดังคำประกาศพระเกียรติคุณตอนหนึ่งในประกาศมหาสมณุตมาภิเศกว่า

“ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในสรรพวรรณกรรมทั้งปวง แล้วก็ได้ทรงเปิดเผยแผ่พระธรรมนั้น ๆ ให้ปรากฏแก่มหาชนทั่วไปโดยโวหารอันไพเราะจับใจซึมซาบ ทำให้ผู้ฟังแล้วแลเห็นเข้าใจ ทรงชำนาญชาญทั้งในทางแสดงพระสัทธรรมเทศนาและในทางนิพนธ์งานหนังสือ อันเป็นเครื่องชูใจให้ผู้อ่านได้รับผลอันดี ปิติปราโมทย์เป็นที่นิยมนับถือของมหาชนทั่วไป”

ขอบคุณครับ